

บทความวิชาการ

การยกระดับการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมของ คนเปราะบาง-ชายขอบในกระบวนการสร้างสันติภาพ ชายแดนใต้ของประเทศไทย

พาริดา ปันจอร์¹

(Received: October 21, 2025; Revised: February 15, 2026; Accepted: May 11, 2026)

บทคัดย่อ

กระบวนการพูดคุยสันติภาพและการสร้างสันติภาพจำเป็นต้องดำเนินการควบคู่กัน โดยเฉพาะในบริบทความขัดแย้งยืดเยื้อ เช่น จังหวัดชายแดนภาคใต้ของประเทศไทย บทความนี้มุ่งศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มเปราะบางและชายขอบในกระบวนการสันติภาพ ภายใต้โครงการ Inclusive Peacebuilding in Southern Thailand Provinces (2565–2568) โดยใช้การวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) ร่วมกับกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) เก็บข้อมูลจากกลุ่มตัวอย่าง 169 คน จาก 10 กลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ หญิงหม้าย ผู้ทำงานช่วยเหลือเด็กกำพร้า คนพิการ ผู้สูงอายุ ผู้ไม่มีความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ชาวประมงชายฝั่ง เยาวชนกลุ่มเสี่ยง ผู้มีความหลากหลายทางเพศ ชนกลุ่มน้อยทางศาสนา และผู้ได้รับผลกระทบจากกฎหมายพิเศษ การวิเคราะห์อาศัยกรอบแนวคิดการสร้างสันติภาพ (Peacebuilding) การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม (Intersectionality) การกดทับที่ทับซ้อน (Intersectionality) และการเปลี่ยนแปลงความขัดแย้ง (Conflict Transformation) ผลการศึกษาพบว่า แม้ความรุนแรงเชิงกายภาพลดลง แต่ความไม่ไว้วางใจ ความเหลื่อมล้ำ และการกีดกันทางสังคมยังคงดำรงอยู่ การเปิดพื้นที่ให้กลุ่มชายขอบมีส่วนร่วม

¹ อาจารย์ สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ Email: fareeda028@gmail.com

อย่างมีความหมายจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเสริมสร้างสันติภาพเชิงบวก (Positive Peace) และการพัฒนาที่ลดทอนอำนาจ (Disempowered Development)

คำสำคัญ: การสร้างสันติภาพ กลุ่มเปราะบาง-ชายขอบ จังหวัดชายแดนใต้ การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม การกดทับที่ทับซ้อน

Enhancing Inclusive Participation of Vulnerable and Marginalized People in the Peacebuilding in Thailand's Southern Border Provinces

Fareeda Panjor¹

Abstract

Peace negotiations and peacebuilding processes must be pursued in tandem, particularly in protracted conflict contexts such as Thailand's southern border provinces. This article examines the participation of vulnerable and marginalized groups in the peace process under the project Inclusive Peacebuilding in Southern Thailand Provinces (2022–2025). Employing a mixed-methods approach combined with participatory research, data were collected from 169 participants across ten target groups, including widows, caregivers for orphans, persons with disabilities, the elderly, the housing-insecure, coastal fishers, at-risk youth, LGBTQ+ individuals, religious minorities, and those affected by special laws. The analysis draws on the frameworks of peacebuilding, inclusive participation, intersectionality, and conflict transformation. The findings indicate that although physical violence has declined, distrust, inequality, and social exclusion persist. Meaningful inclusion of marginalized

¹ Lecturer, Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University. Email: fareeda028@gmail.com

groups is therefore a crucial factor in advancing positive peace and fostering disempowered development.

Keywords: Peacebuilding, Vulnerable and Marginalized Groups, Southern Border Provinces, Inclusion, Intersectionality

“หากปราศจากการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมอย่าง
เต็มที่และความเท่าเทียม สันติภาพก็บรรลุได้เพียง
ครั้งหนึ่งเท่านั้น แต่สันติภาพที่แท้จริงและยั่งยืน
สามารถเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อผู้ที่ได้รับการสนับสนุน
ถูกนับรวม และได้รับคุณค่า”

António Guterres เลขาธิการ
สหประชาชาติ (Guterres, 2021)

บทนำ

กระบวนการพูดคุยสันติภาพและการสร้างสันติภาพเป็นสิ่งที่ต้อง
ดำเนินไปด้วยกันควบคู่กัน สำหรับบางประเทศที่ประสบกับปัญหาความขัดแย้ง
การสร้างสันติภาพมักเกิดขึ้นหลังจากกระบวนการสันติภาพสิ้นสุดลง แต่การมี
ส่วนร่วมของกลุ่มเปราะบาง-ชายขอบ มีความสำคัญทั้งก่อน ระหว่าง และหลัง
ความขัดแย้ง สำหรับจังหวัดชายแดนใต้ กระบวนการเจรจาสันติภาพ/สันติสุขใน
พื้นที่ชายแดนใต้ของประเทศไทยระหว่างรัฐไทยและกลุ่ม BRN (Barisan
Revolusi Nasional Melayu Patani) ได้ดำเนินการอย่างเป็นทางการตั้งแต่ปี
2556 ซึ่งถือเป็นโอกาสที่ดีสำหรับชุมชนท้องถิ่นในการเข้ามามีส่วนร่วม บทความ
นี้ต้องการสะท้อนผลจากการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research)
ภายใต้โครงการ Inclusive Peacebuilding in Southern Thailand
Provinces หรือการสร้างสันติภาพอย่างครอบคลุมในจังหวัดชายแดนใต้
ระหว่างปี 2565-2568 ผ่านมุมมองผู้ได้รับผลกระทบจากความรุนแรงและกลุ่ม
เปราะบาง-ชายขอบทั้ง 10 กลุ่ม ได้แก่ หญิงหม้าย ผู้ทำงานช่วยเหลือเด็กกำพร้า
คนพิการ ผู้สูงอายุ ผู้ไม่มีความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ชาวประมงชายฝั่ง เยาวชน
กลุ่มเสี่ยง ผู้มีความหลากหลายทางเพศ กลุ่มชนกลุ่มน้อยทางศาสนา และผู้
ได้รับผลกระทบจากกฎหมายพิเศษ คำถามสำคัญภายใต้โครงการดังกล่าวคือ
การรวมกลุ่มเปราะบาง-ชายขอบเข้ามาในกระบวนการสร้างสันติภาพนั้น จะทำ
ให้กระบวนการมีความหมายอย่างไร โดยเปิดโอกาสให้นักวิจัยหญิงซึ่งเป็นคนใน
พื้นที่ความขัดแย้งจำนวน 22 คน เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการศึกษาผ่าน

วิธีการวิจัยแบบผสม (Mixed Methods) โดยการใช้การสำรวจแบบเฉพาะเจาะจง และการสัมภาษณ์เชิงลึกกลุ่มเปราะบาง จำนวน 169 ตัวอย่าง รวมถึงการวิเคราะห์ผ่านแนวคิดที่หลากหลาย ได้แก่ แนวคิดการสร้างสันติภาพ (Peacebuilding) และการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม (Inclusion) ทั้งมิติของการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมเชิงตัดขวาง (Horizontal Inclusion) และ การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมแนวตั้ง (Vertical Inclusion) นอกจากนี้ แนวคิดความกดทับที่ทับซ้อน (Intersectionality) ยังช่วยอธิบายความซับซ้อนของกลุ่มเปราะบาง-ชายขอบ และช่วยเติมเต็มให้กระบวนการสันติภาพมีความหมายในเชิงปฏิบัติและสนับสนุนการตัดสินใจร่วมกันของกลุ่มเปราะบาง-ชายขอบในแต่ละขั้นตอน แทนที่จะมุ่งพัฒนาโดยขาดการมีส่วนร่วมหรือสร้างการพัฒนาที่ไร้ศักยภาพ “Disempowered Development” (Fischer, 2014)

วัตถุประสงค์

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของกลุ่มเปราะบาง-ชายขอบในกระบวนการสันติภาพ ภายใต้โครงการ Inclusive Peacebuilding in Southern Thailand Provinces (2565–2568)

การทบทวนวรรณกรรม

1. ความเปราะบาง-ชายขอบในกระบวนการสร้างสันติภาพ

หัวใจหลักของงานนี้คือ การเข้าใจความหมายของคนกลุ่มน้อย (Minority) เอกสารสำคัญว่าด้วย ปฏิญญาสหประชาชาติว่าด้วยสิทธิของบุคคลที่เป็นชนกลุ่มน้อยทางชาติ ศาสนา และภาษา ค.ศ. 1992 ในมาตรา 1 และ 2 ซึ่งได้นิยามชนกลุ่มน้อยครอบคลุมตั้งแต่คุณลักษณะทางศาสนา ชาติพันธุ์ วัฒนธรรม ภาษา และสัญชาติ โดยทั้งสองมาตราระบุว่าจะต้องคุ้มครองการดำรงอยู่ของชนกลุ่มน้อยที่อยู่ในทุกประเทศ เพื่อให้พวกเขาเข้าถึงสิทธิขั้นพื้นฐานและไม่รู้สึกถึงความเป็นศัตรูจากกลุ่มคนหมู่มาก ในเวลาต่อมาประเทศต่าง ๆ ซึ่งเป็นประเทศภาคีในอนุสัญญาสหประชาชาติ ก็ได้กำหนดบทบัญญัติพิเศษไว้ในการคุ้มครองสิทธิของชนกลุ่มน้อย เช่น มาตรา 15 ของรัฐธรรมนูญ

อินเดีย และมาตรา 36 และ 20 ของปากีสถาน ที่ได้กำหนดบทบัญญัติพิเศษไว้เพื่อคุ้มครองสิทธิของชนกลุ่มน้อย เช่น การมีเสรีภาพในการนับถือและเผยแพร่ศาสนา รวมถึงจัดตั้งองค์กรต่าง ๆ เพื่อพิทักษ์สิทธิของชนกลุ่มน้อยได้อีกด้วย (Alaverdov et al., 2023)

แม้ว่าปฏิญญาฯ ค.ศ. 1992 จะระบุลักษณะของชนกลุ่มน้อยตามวัฒนธรรม ศาสนา ภาษา และชาติพันธุ์ แต่ยังไม่มีการกำหนดคำจำกัดความหรือการจัดประเภทชนกลุ่มน้อยในประเทศต่าง ๆ เป็นการเฉพาะเจาะจง อย่างไรก็ตาม นักสังคมศาสตร์และนักวิชาการบางส่วนเห็นว่ากลุ่มที่มีความเปราะบางทางสังคมหรือมีจำนวนประชากรน้อยก็ถูกนับว่าเป็นชนกลุ่มน้อยเช่นกัน เช่น ผู้หญิง หมาย เด็กกำพร้า คนข้ามเพศ หรือคนพิการ หากพิจารณานิยามของการถูกทำให้เป็นชายขอบ (Marginalization) ของชนกลุ่มน้อยและกลุ่มเปราะบาง ความหมายของการเป็นชายขอบมีมากมายที่ไม่ติดกับดักของความเป็นคู่ตรงข้าม เช่น คนรวย-คนจน หญิง-ชาย แต่ความเป็นชายขอบสามารถพิจารณาจากระดับความสัมพันธ์ประเภทต่าง ๆ ที่อยู่ในสังคม ทั้งในแง่ของอัตลักษณ์ กระบวนการทำให้เป็นชายขอบ มุมมองเชิงพื้นที่ ความเป็นอื่น และการครอบงำเชิงอำนาจ ดังนั้น ทิศทางของการศึกษากลุ่มเปราะบาง-ชายขอบคือการอธิบายกระบวนการถูกเบียดขับ-เข้าร่วม หรือกระแสของชุมชนที่เผชิญกับกระแสของความเป็นรัฐชาติ ผสมกลมกลืนตัวตนของผู้คนทุกกลุ่มในยุคเปลี่ยนผ่าน ผ่านการศึกษาในทุกพื้นที่ (Kanchanapan, 2020)

เมื่อกล่าวถึงการดำรงชีวิตอยู่ของชนกลุ่มน้อย หรือ กลุ่มคนเปราะบาง-ชายขอบหลังความขัดแย้งไอร์แลนด์เหนือ งานวิจัย Marginalized Voices and the Good Friday Agreement: Inclusion and the Northern Ireland Peace Process แสดงให้เห็นถึง ตัวอย่างของกลุ่มคนพิการและกลุ่มผู้มีความหลากหลายทางเพศ (LGBTQ+) ที่ถูกกีดกันอย่างรุนแรง ซึ่งเป็นผลจากการปะทะกันระหว่าง ฝ่าย Loyalist และ Republican ในเหตุการณ์ “The Troubles” กล่าวคือ ฝ่าย Loyalist (หรือ Unionist) ต้องการให้ไอร์แลนด์เหนือยังคงเป็นส่วนหนึ่งของสหราชอาณาจักร ส่วนฝ่าย Republican (หรือ Nationalist) ต้องการให้ไอร์แลนด์เหนือแยกตัวออกจากสหราชอาณาจักรและ

รวมเข้ากับสาธารณรัฐไอร์แลนด์ การปะทะกันระหว่างทั้งสองฝ่ายนำไปสู่ความรุนแรงทางการเมือง การก่อการร้าย การโจมตีพลเรือน และการใช้กำลังจากรัฐ ซึ่งสร้างความเสียหายอย่างใหญ่หลวงต่อชีวิตผู้คนและโครงสร้างทางสังคมของไอร์แลนด์เหนือ ความขัดแย้งที่ยาวนานกว่า 30 ปี ส่งผลกระทบต่อทั้งคนพิการและคนทั่วไป เหตุการณ์ความไม่สงบดังกล่าวได้ทำลายโครงสร้างพื้นฐานทางสังคม ซึ่งส่งผลกระทบต่อชีวิตประจำวันของคนพิการ ไม่ว่าจะเป็นคนพิการบกพร่องทางการได้ยิน การเคลื่อนไหว หรือการมองเห็น เช่น การที่คนพิการต้องถูกจำกัดการเดินทางผ่านถนนที่ถูกระเบิด หรือการที่พวกเขาถูกจำกัดที่จอดรถอย่างเข้มงวดเพราะอาจมีเหตุการณ์คาร์บอม (Car Bomb) และความยากลำบากของพวกเขาในการหลบหนีระหว่างเกิดเหตุระเบิด (Mizzi et al., 2023)

นอกจากนี้ ในช่วงเหตุการณ์ The Troubles เจ้าหน้าที่หรืออาสาสมัครที่ทำงานช่วยเหลือคนพิการก็มักตกเป็นเป้าการโจมตีหรือข่มขู่โจมตีเนื่องจากความระแวงระวังคนแปลกหน้าของชาวไอร์แลนด์เหนือ ส่วนผู้ที่มีความบกพร่องทางการได้ยินหรือการเคลื่อนไหว มักถูกล้อเลียนด้วยวาจา หรือถูกทำร้ายร่างกายที่จุดตรวจของเจ้าหน้าที่รัฐขณะพยายามสื่อสารกับเจ้าหน้าที่ อย่างไรก็ตามคนพิการในไอร์แลนด์เหนียวยังคงต้องต่อสู้กับปัญหาต่าง ๆ มาจนถึงปัจจุบัน ขณะที่กระบวนการสันติภาพยังคงตั้งอยู่บน ค่านิยมแบบ “Ableist” (ค่านิยมที่ให้ความสำคัญกับคนไม่พิการมากกว่า) (Byrne et al., 2017, อ้างถึงใน Mizzi et al., 2023) ทำให้ในหมู่ประชากรส่วนใหญ่ที่ไม่พิการยังคงมีความเชื่อว่า คนพิการเป็นกลุ่มเปราะบางที่ต้องการความสงเคราะห์ การดูแล และการปกป้อง เนื่องด้วยเหตุผลทางการแพทย์ที่มองความพิการเป็นข้อจำกัดทางร่างกาย (Flaherty & Hansen, 2015, อ้างถึงใน Mizzi et al., 2023) อย่างไรก็ตามการถกเถียงเรื่องความเท่าเทียม เริ่มปรากฏขึ้นในช่วงทศวรรษ 1990 โดยประเด็นเกี่ยวกับความพิการ รสนิยมทางเพศ และเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ ถูกนำมาพูดคุย แทนที่จะมุ่งเน้นเพียงปัจจัยทางชาตินิยมและศาสนาเท่านั้น ต่อมาการเปลี่ยนแปลงค่านิยมเหล่านี้ได้ถูกรวมเข้ากับข้อตกลงสันติภาพเบลฟาสต์ปี 1998 (GFA-Good Friday Agreement) (Mizzi et al., 2023) และถูกตราออกมาเป็นกฎหมายไอร์แลนด์เหนือ (NI Act-The Northern Ireland Act 1998)

โดยเฉพาะมาตรา 75 ซึ่งถือเป็นข้อกำหนดทางกฎหมายในการดูแลผู้คนที่มีความพิการต่าง ๆ 9 หมวดหมู่ประกอบด้วยคนพิการและคนไม่พิการ บุคคลที่มีความเชื่อทางศาสนา บุคคลการเมืองที่มีรสนิยมทางเพศหลากหลาย บุคคลที่แต่งงานหรือยังไม่แต่งงาน บุคคลที่มีผู้พึ่งพิงหรือไม่มี รวมถึงปัจจัยทางเชื้อชาติ/ชาติพันธุ์ อายุ และเพศ (Mizzi et al., 2023)

งานวิจัยดังกล่าว มีข้อค้นพบว่า มรดกของเหตุการณ์ The Troubles ยังมีอิทธิพลต่อกระบวนการสร้างสันติภาพในปัจจุบัน เนื่องจากความขัดแย้งยังถูกตรึงอยู่ในเรื่องเล่าเชิงชาติพันธุ์ อีกทั้งการถอนตัวออกจากสหภาพยุโรป (Brexit) ของรัฐบาลอนุรักษนิยมได้ส่งผลกระทบในทางลบต่อชุมชนชายขอบ และบ่อนทำลายข้อตกลงสันติภาพเบลฟาสต์ อีกทั้งการกระทำของพรรค Democratic Unionist Party (DUP) ในการปฏิเสธที่จะเข้าร่วมในคณะผู้บริหารการแบ่งอำนาจ (Power Sharing Executive) ยังส่งผลกระทบต่อชุมชนชายขอบที่ต้องการเข้าถึงทรัพยากรของรัฐอย่างชัดเจน (Mizzi et al., 2023)

แม้ข้อตกลงสันติภาพเบลฟาสต์จะมีข้อกำหนดด้านความเท่าเทียม แต่ก็ไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงวัฒนธรรมของการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม ส่งผลให้เกิดความรุนแรงต่อคนพิการ และกลุ่ม LGBTQIA+ อย่างต่อเนื่อง ความรุนแรงนี้ส่วนใหญ่มีพื้นฐานจากความแตกต่างด้านค่านิยมและสังคมที่มองทั้งสองกลุ่มเป็นคนนอกและด้อยกว่า งานชิ้นนี้อ้างอิงจากงานวิจัยของ Kimberlé Williams Crenshaw ที่วิเคราะห์แบบการกดทับที่ทับซ้อน (Intersectionality) ซึ่งแสดงให้เห็นว่าในพื้นที่ทางการเมืองและอำนาจอาณานิคมของฝ่ายอนุรักษนิยมอนุญาตให้เพียงผู้ชายผิวขาวและมีรสนิยมทางเพศแบบอนุรักษนิยมเท่านั้นที่จะสามารถถือครองอำนาจทางการเมืองและอำนาจทางเพศได้ ดังนั้น นักการเมืองเกย์ผิวขาวที่เป็นอนุรักษนิยมจึงถูกละเมิดจากกฎเกณฑ์ทางเชื้อชาติและจากระบบชายเป็นใหญ่ (Crenshaw, 2012, as cited in Mizzi & Colleagues, 2023)

2. แนวคิดที่เกี่ยวข้อง

2.1 แนวคิดการสร้างสันติภาพ

การสร้างสันติภาพเป็นหัวใจสำคัญของการธำรงรักษาสันติภาพอย่างแท้จริงทั้งในช่วงก่อน ระหว่าง และหลังความขัดแย้ง นักวิชาการด้านสันติศึกษา

อย่าง ลิซา เชิร์ช (Lisa Schirch) อธิบายว่า แนวคิดเรื่อง “การสร้างสันติภาพ” (Peacebuilding) สามารถทำความเข้าใจได้ในสองมิติหลัก มิติแรก หมายถึง การสร้างสันติภาพทางตรงในระดับสากล ซึ่งมุ่งเน้นการทำความเข้าใจปัจจัยที่ก่อให้เกิดความขัดแย้ง รวมถึงการบรรเทาและป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งพัฒนาไปสู่ความรุนแรง ส่วนมิติที่สอง การสร้างสันติภาพอาจหมายถึง การสร้างความร่วมมือและช่องทางการสื่อสารระหว่างภาคส่วนต่าง ๆ เพื่อร่วมกันพัฒนา ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน เช่น ด้านมนุษยธรรม การปกครอง ความมั่นคง หรือการพัฒนา แม้บางกิจกรรมอาจไม่ได้ถูกเรียกว่า “งานสร้างสันติภาพ” โดยตรงก็ตาม สำหรับ เชิร์ช การสร้างสันติภาพยังหมายถึง การป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งทวีความรุนแรง (Conflict Prevention) ผ่านการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การศึกษา สุขภาพ กฎหมาย และการปฏิรูปภาคความมั่นคง ตลอดจนการชี้ให้เห็นปัจจัยเสี่ยงที่นำไปสู่ความรุนแรงด้วย ส่วนในอีกด้านหนึ่ง การสร้างสันติภาพยังหมายถึงการจัดการและการเปลี่ยนผ่านความขัดแย้ง (Conflict Transformation) โดยใช้เครื่องมือที่หลากหลาย เช่น กระบวนการสันติภาพ การทูต การเจรจาอย่างไม่เป็นทางการ หรือการทำหน้าที่เป็นคนกลางเพื่อเปลี่ยนแปลงความเชื่อ ทัศนคติ และพฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มที่นำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติ จึงทำให้ในทางปฏิบัตินั้น การทำงานเพื่อสร้างสันติภาพจึงครอบคลุมทั้งความพยายามในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจ การปฏิรูปภาคความมั่นคง ตลอดจนการเยียวยาสังคม เพื่อสนับสนุนการอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืน ถึงแม้ว่าผู้ปฏิบัติงานบางคนในภาคส่วนเหล่านี้ไม่ได้เรียกตนเองว่า “ผู้สร้างสันติภาพ” ก็ตาม (Schirch, 2013)

การสร้างสันติภาพดังกล่าวได้รับการขับเคลื่อนโดยแนวคิดเรื่อง “สันติภาพ” ของโยฮัน กัลตุง Johan Galtung (1996) ถือเป็นรากฐานสำคัญของศาสตร์ด้านสันติศึกษา โดยกัลตุงได้แบ่งสันติภาพออกเป็นสองระดับหลัก คือ สันติภาพเชิงลบ (Negative Peace) และ สันติภาพเชิงบวก (Positive Peace) ซึ่งทั้งสองแนวคิดนี้ช่วยให้เข้าใจ “สันติภาพ” ในมิติที่ลึกซึ้งกว่าการไม่เกิดสงครามหรือความรุนแรงทางกายภาพเพียงอย่างเดียว สันติภาพเชิงลบ (Negative Peace) หมายถึง ภาวะที่สังคมปราศจากความรุนแรงทางตรงหรือ

ทางกายภาพ เช่น การสู้รบ การฆาตกรรม หรือการทำร้ายร่างกาย เป็นสภาวะที่ “ไม่มีสงคราม” หรือ “ไม่มีการนองเลือด” แต่ยังไม่ได้หมายความว่าสังคมนั้นมีความยุติธรรม ความไว้วางใจ หรือความสัมพันธ์ที่ดีเกิดขึ้นอย่างแท้จริง ดังนั้น การบรรลุสันติภาพเชิงบวก (Positive Peace) ต้องอาศัยการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างและวัฒนธรรมเพื่อสร้างความเป็นธรรมและความไว้วางใจในสังคม (Johan Galtung, 1996)

2.2 แนวคิดการมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม (Inclusion)

ในบริบทนี้ แนวคิดเรื่อง “การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม” (Inclusion) มีความสำคัญยิ่งเพราะเป็นกลไกที่ช่วยให้ทุกเสียงในสังคม โดยเฉพาะเสียงจากระดับท้องถิ่น กลุ่มเปราะบาง และผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงจากความขัดแย้ง ได้มีพื้นที่ในการแสดงความคิดเห็น ตัดสินใจ และร่วมออกแบบแนวทางสู่สันติภาพอย่างยั่งยืน การรวมมุมมองที่หลากหลายจากท้องถิ่นเข้ามาในกระบวนการสร้างสันติภาพถือเป็นความท้าทายที่พบได้บ่อยในการทำงานด้านนี้ กล่าวคือ แม้ว่าประเด็น “การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม” จะมีการพูดถึงและอภิปรายมาอย่างต่อเนื่อง แต่แนวคิดนี้กลับมามีความสนใจอีกครั้งในช่วงไม่กี่ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะในแวดวงนโยบายระหว่างประเทศ ตัวอย่างที่สะท้อนถึงการฟื้นคืนความสำคัญของแนวคิดนี้ได้อย่างชัดเจน คือ คำมั่นของประเทศที่บริจาคภายใต้กรอบ “New Deal for Engagement in Fragile States” ที่มุ่งส่งเสริมการมีส่วนร่วมของท้องถิ่น ทั้งในด้านความเป็นเจ้าของกระบวนการและผู้นำในระดับท้องถิ่น (International Dialogue on Peacebuilding and Statebuilding, 2011)

ความท้าทายต่อมาคือ ในสังคมที่เผชิญกับความขัดแย้งและความรุนแรง คำว่า “ประชาชน” มักเป็นคำที่มีข้อถกเถียงสูง เนื่องจากการกำหนดว่า “ใครคือประชาชน” หรือ “ใครมีสิทธิเป็นตัวแทนของชุมชน” สะท้อนทั้งมิติทางอำนาจ อัตลักษณ์ และความชอบธรรมทางการเมือง ดังนั้น กระบวนการสันติภาพจึงต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมในสองมิติหลัก คือ การมีส่วนร่วมแบบตัดขวาง (Horizontal Inclusion) และ การมีส่วนร่วมแนวตั้ง (Vertical Inclusion) กล่าวคือ การมีส่วนร่วมแบบตัดขวางหมายถึงการเปิดพื้นที่ให้กลุ่มก้อนทางสังคม

ต่าง ๆ โดยเฉพาะกลุ่มที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ ศาสนา หรืออัตลักษณ์ทางการเมือง ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทางการเมือง เช่น การจัดตั้งรัฐบาลผสมที่มีตัวแทนจากหลายกลุ่ม หรือการร่างรัฐธรรมนูญที่มีกลไกปกป้องสิทธิของชนกลุ่มน้อย การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ช่วยสร้างความชอบธรรมให้กับกระบวนการสันติภาพ เพราะสะท้อนถึงความหลากหลายของชุมชนและเสียงที่แตกต่างในสังคม ขณะที่การมีส่วนร่วมแนวตั้งมุ่งขยายพื้นที่ให้ประชาชนในวงกว้างเข้ามามีบทบาทในกระบวนการสร้างสันติภาพโดยไม่จำกัดการมีส่วนร่วมให้กับชนชั้นนำหรือผู้มีอำนาจเท่านั้น แต่ยังรวมถึงประชาชนทั่วไป กลุ่มเปราะบาง และชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากความขัดแย้ง การมีส่วนร่วมแนวตั้งจึงเป็นการเชื่อมโยงระหว่างรัฐกับประชาชน (Berghof Foundation, 2019) เพื่อสร้างความเป็นเจ้าของและความชอบธรรมจากฐานรากให้กับกระบวนการสันติภาพผ่านการจัดเวทีปรึกษาสาธารณะ การลงประชามติ หรือการเลือกตั้งอย่างเสรีและเป็นธรรม (O'Reilly, 2015)

แม้คำว่า “การสร้างสันติภาพอย่างครอบคลุม” อาจฟังดูเหมือนเป็นคำที่สวดยุติ แต่ในเชิงนโยบายและการปฏิบัติกลับมีการถกเถียงกันอย่างกว้างขวางว่าขอบเขตของ “การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม” ควรอยู่ที่ระดับใดจึงจะทำให้กระบวนการสร้างสันติภาพสามารถดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ แนวคิดนี้ได้นำไปสู่การพัฒนาคำอธิบาย เช่น “การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมที่เพียงพอ” (Sufficient Inclusion) หรือ “การสร้างพันธมิตรที่ครอบคลุมอย่างเพียงพอ” (Collaborative and Inclusive-enough Coalitions) เพื่อเน้นย้ำถึงการแสวงหาความร่วมมือในระดับที่เหมาะสมสำหรับการทำงานเพื่อสันติภาพอย่างเป็นรูปธรรม (Darby, 2001; World Bank, 2011) ทั้งนี้ มีการพบว่าการสร้างสันติภาพที่มีระดับของความครอบคลุมสูงขึ้น มักเชื่อมโยงกับความยั่งยืนของสันติภาพในระยะยาวมากยิ่งขึ้น (Doyle and Sambanis, 2006)

2.3 แนวคิดเรื่อง Intersectionality ของ Kimberlé W. Crenshaw

คิมเบอร์เล วิลเลียม ครินชอว์ (Kimberlé Williams Crenshaw) เป็นนักทฤษฎีกฎหมายและนักสตรีนิยมชาวอเมริกัน ผู้พัฒนาแนวคิดสำคัญที่เรียกว่า “Intersectionality” ที่แปลเป็นภาษาไทยโดยผู้เขียนว่า “ความซ้อนทับของ

อัตลักษณ์” หรือ “การกดทับที่ทับซ้อน” ซึ่งมีอิทธิพลอย่างมากต่อสาขาสตรีศึกษา กฎหมายสิทธิมนุษยชน และการศึกษาความไม่เท่าเทียมทางสังคม แนวคิด Intersectionality เกิดขึ้นจากการวิพากษ์แนวคิดสตรีนิยมกระแสหลักในช่วงทศวรรษ 1980 ที่มักมองประสบการณ์ของผู้หญิงผ่านกรอบของ “ผู้หญิงผิวขาวชนชั้นกลาง” เป็นหลักโดยละเลยความแตกต่างภายในกลุ่มผู้หญิงเอง ครินชอร์วี่จึงเสนอว่าอัตลักษณ์ของมนุษย์ไม่ได้ประกอบขึ้นจากเพียงมิติเดียว แต่ประกอบขึ้นจากปัจจัยหลายด้านที่ “ซ้อนทับ” กัน เช่น เพศ เชื้อชาติ ชนชั้น ศาสนา รสนิยมทางเพศ หรือสถานะทางเศรษฐกิจ ซึ่งปัจจัยเหล่านี้มีผลต่อ “ประสบการณ์การถูกกดทับ” และ “โอกาสในการเข้าถึงอำนาจ” ที่แตกต่างกันในแต่ละบุคคล บทความเรื่อง Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics ของครินชอร์วี่ (1989) ยกตัวอย่างกรณีของผู้หญิงผิวสีในสหรัฐอเมริกาที่มักเผชิญการเลือกปฏิบัติในสองระดับพร้อมกันในฐานะ “ผู้หญิง” และในฐานะ “คนผิวสี” ซึ่งทั้งสองมิติไม่สามารถแยกออกจากกันได้ ครินชอร์วี่ได้ชี้ให้เห็นว่ารบบกฎหมายและนโยบายสังคมในเวลานั้นมักออกแบบโดยคำนึงถึงเพียงมิติเดียวของความไม่เท่าเทียม เช่น กฎหมายต่อต้านการเลือกปฏิบัติทางเพศหรือทางเชื้อชาติ แต่ไม่สามารถรองรับกรณีที่สองมิตินี้เกิดขึ้นพร้อมกันได้ (Crenshaw, 1989)

นอกจากนี้ ครินชอร์วี่ ยังขยายแนวคิดนี้เข้าสู่ชีวิตประจำวัน โดยเฉพาะในบริบทของ “ครอบครัว” ซึ่งมักถูกมองว่าเป็นพื้นที่แห่งความเท่าเทียมและความรัก แต่ในความเป็นจริงกลับสะท้อนโครงสร้างอำนาจที่กำหนดบทบาทตามเพศอย่างชัดเจน เช่น การที่ภาระงานบ้านตกอยู่กับผู้หญิง แม้จะทำงานนอกบ้านเช่นเดียวกับผู้ชาย เธอตั้งคำถามว่า หาก “บ้าน” เป็นพื้นที่ของทุกคน เหตุใดการแบ่งงานและบทบาทจึงไม่เป็นธรรม และทำไมโครงสร้างเหล่านี้จึงยังคงดำรงอยู่ในสังคม แนวคิดการกดทับที่ทับซ้อน (Intersectionality) จึงไม่เพียงอธิบายความไม่เท่าเทียมระหว่างกลุ่มเท่านั้น แต่ยังชี้ให้เห็น “การกดทับภายในกลุ่มเดียวกัน” ด้วย เช่น ผู้หญิงผิวสีที่อาจถูกเลือกปฏิบัติจากผู้ชายผิวสีด้วยตนเอง ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าความไม่เท่าเทียมไม่ได้เกิดจาก “ความแตกต่างระหว่างกลุ่ม” เพียงอย่างเดียว แต่ยังฝังอยู่ในโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและวัฒนธรรมใน

ระดับลึก ดังนั้น แนวคิดของ ครินชอร์ว์ จึงชี้ให้เห็นข้อเท็จจริงว่า “การปลดปล่อยผู้หญิงหรือกลุ่มชายขอบ” อย่างแท้จริงจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเรามองเห็น “จุดตัดของอัตลักษณ์” และเข้าใจว่าความยุติธรรมในสังคมไม่สามารถแยกเป็นประเด็นเดียวได้ เพราะอัตลักษณ์ต่าง ๆ ซ้อนทับกันอย่างเป็นระบบในทุกระดับของชีวิตมนุษย์ (Crenshaw, 1991)

2.4 การเปลี่ยนแปลงความขัดแย้ง (Conflict Transformation)

เลอเดอร์ัค (Lederach, 1997) อธิบายว่า “การเปลี่ยนแปลงความขัดแย้ง” หรือ “Conflict Transformation” สามารถทำความเข้าใจได้ผ่านสองมุมมองหลัก ได้แก่ มุมมองที่อธิบายพลวัตและผลกระทบของความขัดแย้งต่อสังคม ทั้งในแง่ของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบความสัมพันธ์ อำนาจ และโครงสร้างทางสังคมที่ตามมา และมุมมองเชิงกำหนดทางเลือก ซึ่งเป็นการใคร่ครวญถึงแนวทางในการมีส่วนร่วมต่อความขัดแย้งนั้น ๆ โดยไม่ได้หยุดอยู่ที่การอธิบายอย่างเป็นกลางเท่านั้น แต่ยังเน้นการกำหนดบทบาทของผู้ปฏิบัติงานสันติภาพในการเข้าไปมีส่วนร่วมกับการเปลี่ยนแปลงอย่างสร้างสรรค์จากกรอบแนวคิดดังกล่าว เลอเดอร์ัคเสนอว่า การเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ผ่านสามมิติสำคัญ ดังนี้ 1) มิติส่วนบุคคล (Personal Dimension) หมายถึง การเปลี่ยนแปลงภายในตัวบุคคล ทั้งในด้านอารมณ์ มุมมอง และจิตวิญญาณ เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับตนเองและผู้อื่น การเปลี่ยนแปลงในมิตินี้เป็นรากฐานสำคัญของการลดอคติ ความกลัว และความรุนแรงภายในใจมนุษย์ 2) มิติความสัมพันธ์ (Relational Dimension) หมายถึง การมุ่งทำความเข้าใจความขัดแย้งในฐานะกระบวนการที่ผู้คนมีความสัมพันธ์และพึ่งพาอาศัยกัน การเปลี่ยนแปลงในมิตินี้จึงเกี่ยวข้องกับการสื่อสาร การรับฟัง และการสร้างความไว้วางใจ เพื่อฟื้นฟูความสัมพันธ์ที่แตกแยกและสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ใหม่ที่ตั้งอยู่บนความร่วมมือและความเข้าใจ 3) มิติโครงสร้าง (Structural Dimension) หมายถึง การให้ความสำคัญกับการวิเคราะห์สาเหตุเชิงโครงสร้างของความขัดแย้ง เช่น ความไม่เท่าเทียม การเข้าถึงทรัพยากร หรือการกระจายอำนาจในการตัดสินใจ การเปลี่ยนแปลงในมิตินี้มุ่งปรับเปลี่ยนระบบและสถาบันทางสังคม เพื่อให้โครงสร้างตอบสนองต่อความต้องการขั้นพื้นฐานของผู้คนและเปิดโอกาสให้

ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียม และ 4) มิติทางวัฒนธรรม (Cultural Dimension) หมายถึง การพิจารณาความขัดแย้งในบริบทของค่านิยม ความเชื่อ และแบบแผนทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมพฤติกรรมของผู้คน ทำให้การเปลี่ยนแปลงในมิตินี้จึงมุ่งพัฒนาแนวทางด้านวัฒนธรรมเพื่อส่งเสริมการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ สร้างวัฒนธรรมแห่งการยอมรับ และส่งเสริมการเคารพความแตกต่าง (Lederach, 1997)

โดยสรุป แนวคิดเรื่อง “การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม” ทั้งในมิติแนวนราบ (Horizontal Inclusion) และแนวตั้ง (Vertical Inclusion) มีบทบาทสำคัญในการสร้างสันติภาพที่มีความหมาย เปิดพื้นที่ให้ทั้งความหลากหลายของกลุ่มทางสังคม และเสียงจากฐานรากที่ได้รับผลกระทบโดยตรงจากความขัดแย้ง ดังนั้น การมีส่วนร่วมในลักษณะนี้ช่วยสร้างความชอบธรรม ความเป็นเจ้าของ และความยั่งยืนให้กับกระบวนการสันติภาพ มากกว่าการจำกัดบทบาทไว้เพียงกลุ่มชนชั้นนำหรือผู้เจรจาอย่างเป็นทางการ

การนำแนวคิด Intersectionality ของครินชอร์ มาประยุกต์ใช้สามารถอธิบายว่าความเปราะบางของกลุ่มชายขอบไม่ได้เกิดจากอัตลักษณ์เพียงมิติเดียว แต่เป็นผลจากการกดทับที่ทับซ้อนของหลายปัจจัย เช่น เพศ ศาสนา สถานะทางเศรษฐกิจ ชาติพันธุ์ ความพิการ หรือรสนิยมทางเพศ การมองผ่านเลนส์นี้ทำให้กระบวนการสันติภาพสามารถออกแบบการมีส่วนร่วมได้อย่างละเอียดอ่อนและสอดคล้องกับประสบการณ์จริงของผู้คน ลดความเสี่ยงของการพัฒนาแบบ “ไร้ศักยภาพ” (Disempowered Development) และเพิ่มศักยภาพการตัดสินใจร่วมของกลุ่มเปราะบางในแต่ละขั้นตอน

นอกจากนั้นแล้ว แนวคิดการเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งของเลอเดอร์ัค ยังช่วยเชื่อมโยงการสร้างสันติภาพจากระดับปัจเจก โครงสร้าง ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ทำให้การสร้างสันติภาพไม่ได้หยุดอยู่ที่การจัดการปัญหาเฉพาะหน้าเพียงอย่างเดียว แต่เป็นกระบวนการเปลี่ยนผ่านเชิงลึกในระยะยาว บทความวิชาการนี้จึงชี้ให้เห็นว่า การสร้างสันติภาพในจังหวัดชายแดนใต้จะมีความหมายอย่างแท้จริงได้ ก็ต่อเมื่อเสียงของกลุ่มเปราะบาง-ชายขอบได้รับการยอมรับในฐานะองค์ประกอบสำคัญของกระบวนการ

ข้อค้นพบจากการศึกษา

จากการศึกษาแนวคิดทั้งสี่ที่กล่าวมาข้างต้น พบว่าสามารถปรับนำแนวคิดทั้งสี่มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เพื่อการสร้างสันติภาพ และการเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งทั้งในระดับบุคคล ความสัมพันธ์ โครงสร้าง และวัฒนธรรม เพื่อสร้างความเข้าใจใหม่ในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ ปรับโครงสร้างทางสังคม และส่งเสริมวัฒนธรรมแห่งสันติภาพ ขณะที่การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุม และแนวคิดการกดทับที่ทับซ้อนจะช่วยเพิ่มความเข้าใจความหลากหลายของผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งมีความสำคัญต่อการออกแบบกระบวนการสันติภาพให้ยั่งยืน และเป็นธรรม การบูรณาการแนวคิดทั้งสองด้านจึงสร้างกลไกที่ไม่เพียงลดความรุนแรง แต่ยังเสริมศักยภาพเชิงท้องถิ่นและความชอบธรรมจากฐานราก เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมที่ซับซ้อน

สำหรับสถานการณ์โดยรวมในจังหวัดชายแดนใต้ จากข้อมูลเชิงสถิติสะท้อนให้เห็นว่า ตั้งแต่ปี 2547 – กันยายน 2566 พื้นที่ชายแดนใต้เกิดเหตุความไม่สงบจำนวน 22,189 ครั้ง ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิต 7,527 คน และบาดเจ็บ 13,980 คน (Deep South Watch, 2023) แม้ว่าความรุนแรงเชิงกายภาพจะลดลง แต่ความรู้สึกของประชาชนต่อสถานการณ์ยังคงไม่เปลี่ยนแปลงอย่างชัดเจน ร้อยละ 49 เห็นว่าสถานการณ์ “เหมือนเดิม” และร้อยละ 13.7 รู้สึก “แย่ลง” อย่างไรก็ตาม ประชาชนส่วนใหญ่ยังสนับสนุนกระบวนการสันติภาพ โดยร้อยละ 33.7 มองว่ากระบวนการมีความก้าวหน้า ร้อยละ 70.3 สนับสนุนการพูดคุยเพื่อสันติภาพ ร้อยละ 42.6 มีความเชื่อมั่นต่อการพูดคุย และร้อยละ 56.4 ยังคงมีความหวังต่อกระบวนการสันติภาพ ซึ่งสะท้อนถึงความสำคัญของการสร้างความเชื่อมั่นและพื้นที่ปลอดภัยสำหรับการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่ม (Peace Survey Network, 2023)

ข้อมูลเชิงสถิติดังกล่าวเป็นการสะท้อนถึงความต้องการสันติภาพเชิงลบที่ช่วยป้องกันความเสียหายทันที เช่น การสูญเสียชีวิต การบาดเจ็บ และความเสียหายต่อทรัพย์สินจากสงครามหรือความรุนแรงโดยตรง และการสร้างพื้นที่สำหรับการเจรจา การสร้างความไว้วางใจ ทำให้เกิดความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างกลุ่มในสังคม นอกจากนี้ยังเปิดพื้นที่ให้กับการดำเนินงานด้านมนุษยธรรมและ

พัฒนา เช่น การให้ความช่วยเหลือด้านสาธารณสุข การศึกษา และโครงสร้างพื้นฐาน ทำให้ผู้คนเข้าถึงบริการได้อย่างปลอดภัยโดยไม่เสี่ยงต่อความรุนแรงเพิ่มเติม ซึ่งเป็นก้าวแรกสู่การสร้างสันติภาพเชิงบวกที่เน้นความยุติธรรม ความเสมอภาค และการอยู่ร่วมกันอย่างมีศักดิ์ศรี ข้อค้นพบจากงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมภายใต้โครงการ *การสร้างสันติภาพอย่างครอบคลุมในจังหวัดชายแดนใต้ของไทย* ที่ดำเนินการในช่วงพฤศจิกายน 2565 - กุมภาพันธ์ 2566 จากการสำรวจด้วยแบบสอบถามจำนวน 169 ตัวอย่าง ในอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และ 4 อำเภอของจังหวัดสงขลา

ข้อค้นพบส่วนแรกมุ่งเน้นไปที่ข้อมูลพื้นฐานและสถานการณ์เกี่ยวกับสันติภาพและความขัดแย้งในชายแดนใต้ของกลุ่มชายขอบเปราะบางที่ให้ความสำคัญกับหลักประกันพื้นฐาน อาทิ บ้านพักอาศัย อาหารและน้ำสะอาด การบริการสาธารณสุข และสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ถนน ไฟฟ้า และประปา รวมถึงปัญหายาเสพติด นอกจากนี้ร้อยละ 56 ระบุว่ารายได้ครัวเรือนลดลงหลังการแพร่ระบาดโควิด สวัสดิการรัฐที่ได้รับส่วนใหญ่เป็นหลักประกันสุขภาพถ้วนหน้า รองลงมาคือบัตรสวัสดิการแห่งรัฐและเบี้ยยังชีพผู้สูงอายุ (Center for Conflict Studies and Cultural Diversity, 2025)

เมื่อกล่าวถึงความปลอดภัยและความไม่สงบจากจังหวัดชายแดนใต้พบว่าร้อยละ 80 ของผู้ตอบแบบสอบถามไม่เคยประสบเหตุการณ์ความไม่สงบโดยตรงซึ่งมักจะเกี่ยวข้องกับญาติที่เสียชีวิตหรือบาดเจ็บจากเหตุการณ์ความรุนแรง โดยพบว่ากลุ่มผู้ชายถือเป็นผู้ที่ได้รับผลกระทบสูงสุด ตามมาด้วยผู้หญิงเยาวชน และเจ้าหน้าที่รัฐ ตามลำดับ นอกจากนี้ยังพบว่าผู้ตอบแบบสอบถามรู้สึกปลอดภัยที่สุดในบ้านของตนเอง ตามมาด้วยศาสนสถาน โรงเรียน และสถานที่ราชการ ส่วนช่วงเวลาที่รู้สึกไม่ปลอดภัยมากที่สุดคือระหว่างการแสดงความคิดเห็นเชิงการเมืองและการเข้าร่วมการประชุม (Center for Conflict Studies and Cultural Diversity, 2025)

สำหรับมุมมองต่อความสัมพันธ์ในชุมชน ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่าการแต่งงานมักพิจารณาจากศาสนาและวัฒนธรรมเดียวกัน แต่สำหรับการเรียนการทำงานไม่ได้พิจารณาปัจจัยของความแตกต่าง ในด้านการยอมรับอัตลักษณ์

ที่หลากหลาย จากคะแนนเต็ม 10 ผู้ตอบแบบสอบถามยอมรับสิทธิของคนพิการ สูงมาก (8.24) การยอมรับความเสมอภาคระหว่างเพศอยู่ในระดับปานกลาง (6.68) ขณะที่การสนับสนุนความหลากหลายทางเพศมีคะแนนต่ำกว่า (5.17) สะท้อนถึงอิทธิพลของค่านิยมทางศาสนาและวัฒนธรรมในสังคมมุสลิม (Center for Conflict Studies and Cultural Diversity, 2025)

ในด้านความยุติธรรม ผู้ตอบแบบสอบถามให้ความหมายเกี่ยวกับความ สันติภาพ ความสงบสุข และการดำรงชีวิตอย่างมีศักดิ์ศรีเป็นอันดับแรก ในขณะที่ การบังคับใช้กฎหมาย และการลงโทษผู้กระทำความผิดมีคะแนนต่ำที่สุด แต่เมื่อถาม ถึงการให้อภัยเพื่อสร้างสันติภาพ พบว่าราว 2 ใน 3 ของผู้ตอบแบบสอบถาม ยินยอมให้อภัย ผู้ตอบแบบสอบถามเห็นว่ากลไกสร้างคามยุติธรรมที่เหมาะสม คือ คณะกรรมการค้นหาความจริง การเยียวยาผู้เสียหาย และการสานเสวนา ระหว่างชุมชน ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่ากระบวนการยุติธรรมในทัศนะของกลุ่มคน เปราะบางที่เน้นการสร้างสันติภาพและการอยู่ร่วมกันอย่างปลอดภัยมากกว่า การลงโทษแบบเข้มงวดหรือกระบวนการทางกฎหมายเพียงอย่างเดียว (Center for Conflict Studies and Cultural Diversity, 2025)

ส่วนที่สองเป็นข้อมูลที่ลงลึกถึงสภาวะของความเปราะบางทางสังคม ของกลุ่มตัวอย่าง ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกพบว่า สภาพความเป็นอยู่ของ กลุ่มเปราะบาง-ชายขอบ โดยรวมยังคง “เหมือนเดิม” ไม่เห็นการเปลี่ยนแปลง ชัดเจน พวกเขามีรายได้ลดลงจากผลกระทบโควิด-19 และบางส่วนต้องกลับไป ทำงานต่างประเทศหลังโควิด สิ่งที่กลุ่มเปราะบางเผชิญยังรวมถึงทัศนคติเชิงลบ และการเลือกปฏิบัติจากสังคมและรัฐต่อเยาวชนที่ถูกกีดกันทางการศึกษาหรือผู้ มีความหลากหลายทางเพศ ส่วนในด้านความยุติธรรม กลุ่มเปราะบาง-ชายขอบ ยังคงได้รับผลกระทบจากความไม่เป็นธรรมทั้งในระบบกฎหมายและการปฏิบัติ ของเจ้าหน้าที่รัฐ ปัญหาการทุจริต เส้นสาย และระบบอุปถัมภ์ที่ทำให้กลุ่มนี้เข้า ไม่ถึงสิทธิและสวัสดิการ ขณะที่ผู้หญิงเปราะบางโดยเฉพาะหญิงหม้ายยังต้อง เผชิญภาวะซับซ้อนและการละเลยจากสังคม (Center for Conflict Studies and Cultural Diversity, 2025)

หากพิจารณาข้อค้นพบที่ชัดเจนให้เห็นสถานะของความเปราะบาง ตัวอย่างของกลุ่มคนพิการซึ่งเป็นหนึ่งในกลุ่มตัวอย่างของงานวิจัยนี้ ข้อค้นพบจากข้อมูลภาคสนามสะท้อนได้ว่า สถานการณ์และสภาพความเป็นอยู่ของกลุ่มเปราะบางในชุมชนยังคงไม่เปลี่ยนแปลงอย่างมีนัยสำคัญ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่สะท้อนว่าคนเปราะบาง เช่น คนพิการ ผู้สูงอายุ และครอบครัวที่มีรายได้น้อย ยังต้องพึ่งพาผู้อื่นในการดำเนินชีวิตที่ยังขาดระบบการสนับสนุนที่เพียงพอ ทั้งในด้านสวัสดิการ การจ้างงาน และการเข้าถึงบริการของรัฐ นอกจากนี้ ยังมีปัจจัยทางสังคม ที่ส่งผลให้กลุ่มเปราะบางรู้สึกโดดเดี่ยวและถูกลดทอนคุณค่าในชีวิตประจำวัน ดังกรณีของคนพิการรายหนึ่งเล่าว่า

“ทุกวันนี้ยังไม่เห็นการเปลี่ยนแปลงอะไรเลย ในฐานะที่ตัวเองพิการ มือเท้าด้วน เคยขับจักรยานแล้วถูกรถเฉี่ยวจนจักรยานเสียหาย เคยทำเรื่องขอความช่วยเหลือจากองค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) แต่จนถึงวันนี้ก็ยังไม่ได้รับการช่วยเหลือใด ๆ แม้แต่โครงการอาชีพเสริมสำหรับคนยากไร้ในหมู่บ้านก็ยังไม่ มี ชาวบ้านต้องช่วยเหลือตัวเอง ใครมีแรงก็ทำมาหากินกันไป ปัญหาเสพติดก็ยังคงเหมือนเดิม แคมบางครั้งยังถูกเพื่อนบ้านข่มขู่ ถูกล้อเลียนอยู่บ่อย ๆ แต่ก็ต้องอดทนและสู้ต่อไป” (ผู้ให้สัมภาษณ์คนที่ 96, 15 พฤศจิกายน 2565)

นอกจากนี้การช่วยเหลือกลุ่มเปราะบางในระดับชุมชนยังขาดความต่อเนื่องและไม่ครอบคลุมทั่วถึง ทั้งจากภาครัฐและภาคเอกชน โดยส่วนใหญ่การช่วยเหลือยังคงอยู่ในลักษณะ “การสงเคราะห์ชั่วคราว” มากกว่าการพัฒนาอย่างยั่งยืน ตัวอย่างเช่น การแจกถุงยังชีพหรือมอบสิ่งของช่วยเหลือในช่วงการเกิดภัยพิบัติหรือช่วงเทศกาลสำคัญ ไม่มีการวางแผนหรือออกแบบโครงการที่ช่วยให้กลุ่มเปราะบางสามารถพึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว อย่างน้อยควรมีความต่อเนื่องไม่น้อยกว่า 1 ปี เพื่อให้เกิดผลในเชิงพัฒนา เช่น การส่งเสริมอาชีพ การเข้าถึงสิทธิพื้นฐาน และการติดตามผลหลังการช่วยเหลือ อย่างไรก็ตาม จากข้อเท็จจริงในพื้นที่ การช่วยเหลือที่เกิดขึ้นกลับเป็นลักษณะ “ซ้ำซาก” และ “จำกัดกลุ่ม” กล่าวคือ ครอบครัวที่มีความสัมพันธ์หรือใกล้ชิดกับแกนนำชุมชน

หรือผู้ประสานงานในพื้นที่มักได้รับสิทธิก่อน ขณะที่ครอบครัวอื่นที่มีความเปราะบางเช่นเดียวกันกลับถูกมองข้าม

“บางครอบครัวมีสมาชิกที่เป็นออทิสติก ผู้สูงอายุ และเด็กกำพร้า แต่เพราะไม่ได้มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับแกนนำชุมชน หรือเคยมีปัญหาขัดแย้งส่วนตัว จึงไม่ได้รับความช่วยเหลือ ทั้งที่มีหลายหน่วยงานเข้ามาในพื้นที่ จากประสบการณ์การทำงานอาสาสมัครในชุมชน พบว่าหลายชุมชนมีกลุ่มเปราะบางเกือบ 100% แต่ได้รับความช่วยเหลือไม่ถึง 30% ส่วนอีก 70% กลับเข้าไม่ถึงสิทธิใด ๆ เลย” (สนทนากลุ่มที่ 4, 8 กุมภาพันธ์ 2566)

ในกระบวนการการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ผู้ให้ข้อมูลเสนอว่า การให้ความรู้และพัฒนาทักษะแก่คนเปราะบาง ควรมีลักษณะของการอบรมเฉพาะกลุ่ม (Targeted Training) โดยออกแบบเนื้อหาและวิธีการตามความต้องการ ความถนัด และความสนใจของแต่ละกลุ่มเป้าหมาย เช่น การวางแผนพัฒนาศักยภาพของคนพิการอย่างต่อเนื่อง และเพิ่มช่องทางการประชาสัมพันธ์ให้คนพิการสามารถเข้าถึงบริการสาธารณะได้มากขึ้น นอกจากนั้นควรจัดทำองค์ความรู้เฉพาะสำหรับคนพิการ เช่น รูปแบบการละหมาดสำหรับคนพิการ หรือการจัดตั้งสถาบันการศึกษาสำหรับคนพิการโดยเฉพาะ เพื่อให้พวกเขาสามารถเรียนรู้การปฏิบัติศาสนกิจ และพัฒนาศักยภาพของตนได้อย่างเท่าเทียมกับคนทั่วไป ผู้เข้าร่วมสนทนากลุ่มหนึ่งสะท้อนว่า

“ปัจจุบันในสามจังหวัดชายแดนใต้ยังไม่มีสถานศึกษาหรือครูผู้สอนศาสนาที่สอนเฉพาะสำหรับคนพิการเลย หากมีการจัดตั้งเช่นนี้ จะทำให้คนพิการสามารถเรียนรู้ศาสนาและพัฒนาตนเองได้อย่างเหมาะสม”(สนทนากลุ่มที่ 5, 9 กุมภาพันธ์ 2566)

จากการศึกษา อาจกล่าวได้ว่าสาเหตุหลักของปัญหาที่กลุ่มคนเปราะบาง-ชายขอบพบเจอนั้นเกิดจากโครงสร้างรัฐและการจัดการชุมชนที่อ่อนแอ ได้แก่ 1) การขาดการจัดการข้อมูลของกลุ่มเปราะบางอย่างเป็นระบบ ทำให้การช่วยเหลือไม่ทั่วถึงและไม่ต่อเนื่อง 2) การมีทัศนคติเชิงลบและการขาดความเข้าใจของผู้นำต่อกลุ่มเปราะบางในการสร้างการมีส่วนร่วมและการเข้าถึง

บริการและทรัพยากร โดยเฉพาะคนพิการและเยาวชนกลุ่มเสี่ยงไม่ได้รับความช่วยเหลือแบบบูรณาการ 3) การขาดฐานข้อมูลและระบบติดตามทำให้การช่วยเหลือไม่ตรงจุด 4) การขาดการส่งเสริมความรู้ สิทธิ และทักษะของกลุ่มเปราะบางผ่านการอบรมเฉพาะกลุ่ม สร้างเครื่องมือและคู่มือเข้าใจง่าย พัฒนาศักยภาพคนพิการให้เข้าถึงบริการสาธารณะ และ 5) การขาดพื้นที่ปลอดภัยให้กลุ่มเปราะบาง-ชายขอบมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ส่งเสริมกลไกชุมชนที่รวมเยาวชนและผู้ใหญ่เพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างไทยพุทธและมุสลิม ดังนั้น สิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง คือ การจัดทำฐานข้อมูลกลุ่มเปราะบางอย่างครบถ้วน ระบุความต้องการเฉพาะและติดตามผลอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งให้ความช่วยเหลือแบบบูรณาการต่อเนื่องและยั่งยืน ประสานงานระหว่างรัฐ ชุมชน และภาคประชาสังคม Center for Conflict Studies and Cultural Diversity, 2025)

ข้อค้นพบจากการศึกษาชี้ให้เห็นว่า เมื่อพิจารณาผ่านกรอบของการกดทับที่ทับซ้อน ความเปราะบางของกลุ่มชายขอบไม่ได้เกิดจากอัตลักษณ์เพียงมิติเดียว แต่สามารถเกิดขึ้นจากมิติด้านเพศ ความพิการ และสถานะทางเศรษฐกิจได้ด้วยเช่นกัน ทำให้การช่วยเหลือแบบเหมารวมหรือระยะสั้นไม่สามารถตอบสนองความต้องการที่หลากหลายได้อย่างมีประสิทธิภาพ อีกทั้งยังเสี่ยงต่อการผลิตซ้ำความเหลื่อมล้ำ

แม้ความรุนแรงเชิงกายภาพในจังหวัดชายแดนใต้จะลดลง แต่กลุ่มเปราะบาง-ชายขอบยังไม่สามารถรับรู้ถึงสันติภาพในชีวิตประจำวันได้อย่างชัดเจน ทั้งในมิติความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การเข้าถึงสิทธิ และการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ สถานการณ์ดังกล่าวสอดคล้องกับแนวคิด การมีส่วนร่วมอย่างครอบคลุมที่ชี้ว่าการสร้างสันติภาพจะยั่งยืนได้ก็ต่อเมื่อเปิดพื้นที่ให้เสียงจากฐานรากและผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงมีบทบาทอย่างแท้จริง ไม่จำกัดอยู่เพียงกลไกหรือผู้มีอำนาจในระดับบน

นอกจากนี้ โครงสร้างและค่านิยมยังคงกีดกันกลุ่มเปราะบางออกจากกระบวนการตัดสินใจ จึงทำให้กระบวนการสร้างสันติภาพในพื้นที่ไม่ตอบโจทยคนทุกกลุ่มอย่างครอบคลุม ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงความขัดแย้งและการสร้างสันติภาพที่ยั่งยืนในพื้นที่จำเป็นต้องดำเนินควบคู่กันทั้งด้านการลดความรุนแรง ซึ่ง

ก็คือ การเปิดพื้นที่ให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง และการปรับเปลี่ยนโครงสร้างที่ผลิตซ้ำความไม่เป็นธรรม เพื่อให้สันติภาพเป็นประสบการณ์ที่ประชาชนสามารถเข้าถึงได้ในชีวิตประจำวัน

บทสรุป

อาจกล่าวได้ว่า ท่ามกลางความรุนแรงที่กำลังดำเนินอยู่ในจังหวัดชายแดนใต้และไม่มีทีท่าว่าจะสิ้นสุด ประชาชนยังคงสนับสนุนการพูดคุยสันติภาพและเห็นว่ากระบวนการพูดคุยยังคงมีความสำคัญเพราะเป็นรากฐานของความมั่นคงและความปลอดภัยในสังคม (Peace Survey Network, 2023) อย่างไรก็ตาม ปัจเจกบุคคลในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ยังคงต้องเผชิญกับโครงสร้างทางสังคมที่กดทับและการเลือกปฏิบัติที่ซ่อนตัวอยู่ภายใต้อัตลักษณ์อันหลากหลายของผู้คนในพื้นที่ ซึ่งดำรงอยู่ภายใต้ภาวะความขัดแย้งรุนแรง ภายใต้บริบทดังกล่าว ผู้คนจำนวนมากถูกผลักให้กลายเป็น กลุ่มเปราะบาง-ชายขอบ ที่อยู่ภายใต้ความเหลื่อมล้ำและการเลือกปฏิบัติในชีวิตประจำวัน การศึกษานี้ชี้ให้เห็นว่า ความขัดแย้งที่ดำรงอยู่อย่างยาวนานไม่ได้จำกัดอยู่เพียงคู่ขัดแย้งหลักทางการเมืองหรือความมั่นคงเท่านั้น แต่ท่ามกลางกระบวนการสันติภาพที่ดำเนินอยู่ กลุ่มเปราะบาง-ชายขอบ ได้แก่ หญิงหม้าย ผู้ทำงานช่วยเหลือเด็กกำพร้า คนพิการ ผู้สูงอายุ ผู้ไม่มีความมั่นคงด้านที่อยู่อาศัย ชาวประมงชายฝั่ง เยาวชนกลุ่มเสี่ยง ผู้มีความหลากหลายทางเพศ กลุ่มชนกลุ่มน้อยทางศาสนา และผู้ได้รับผลกระทบจากกฎหมายพิเศษ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมโยงการสร้างสันติภาพเชิงบวก (Positive Peace) ยังคงประสบพบเจอกับการเลือกปฏิบัติ ความไม่เป็นธรรม และความเหลื่อมล้ำที่ฝังอยู่ในชีวิตประจำวัน ซึ่งเป็นปัญหาที่ประชาชนในระดับฐานรากเห็นว่าจำเป็นต้องได้รับการแก้ไข โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้กลุ่มเปราะบาง-ชายขอบเข้ามามีส่วนร่วมในการสะท้อนปัญหา และมีพื้นที่ในการกำหนดทิศทางการเปลี่ยนแปลงของตนเอง โดยกระบวนการสันติภาพที่เปิดพื้นที่ให้ผู้คนจากฐานล่างได้มีบทบาทเช่นนี้จะเสริมสร้าง “พลังสันติภาพจากฐานล่าง” (Peace from Below) ที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน ด้วยการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับประชาชน การลดการกดทับเชิงโครงสร้าง และการ

ส่งเสริมบทบาทของกลุ่มเปราะบาง-ชายขอบให้เป็นผู้มีส่วนร่วมในการกำหนดอนาคตของตนเอง

เอกสารอ้างอิง

- Alaverdov, E., Babaoglu, C., Mirjat, R. B., Omona, A. D., & Semenov, A. (2023). Minority Rights in Post-Conflict Peacebuilding: An Analysis of Legislative Perspectives and Contemporary Challenges. *European Law and Politics Journal*, 10(2), 25–39. Retrieved from <https://elpjournal.eu/wp-content/uploads/2023/11/ELP-Vol.10-No.2-a3-1.pdf>
- Berghof Foundation. (2019). Berghof Glossary on Conflict Transformation: 20 Notions for Theory and Practice. Retrieved from https://berghof-foundation.org/files/publications/berghof_glossary_2019_inclusivity.pdf
- Center for Conflict Studies and Cultural Diversity. (2025). *Voices from People to the Peace Negotiation Table: Lessons and Experiences of Sustainable Peacebuilding in the Southern Border Provinces 2022-2025*. Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University.
- Crenshaw, K. (1989). Demarginalizing the Intersection of Race and Sex: A Black Feminist Critique of Antidiscrimination Doctrine, Feminist Theory and Antiracist Politics. *University of Chicago Legal Forum*, 1989(1), 139–167. Retrieved from <https://chicagounbound.uchicago.edu/uclf/vol1989/iss1/8>

- Crenshaw, K. W. (1991). Mapping the Margins: Intersectionality, Identity Politics, and Violence Against Women of Color. *Stanford Law Review*, 43(6), 1241-1299. Retrieved from https://blackwomenintheblackfreedomstruggle.voices.wooster.edu/wpcontent/uploads/sites/210/2019/02/Crenshaw_mapping-the-margins1991.pdf
- Darby, J. (Ed.). (2001). *The Effects of Violence on Peace Processes*. United States Institute of Peace.
- Deep South Watch. (2023). *Database on the Unrest Situation in Thailand's Southern Border Provinces, 2004–2023* [Online database].
- Doyle, M. W., & Sambanis, N. (2006). *Making War and Building Peace: United Nations Peace Operations*. Princeton University Press.
- Fischer, A. M. (2014). *The Disempowered Development of Tibet in China: A Study in the Economics of Marginalization*. Lanham, MD: Lexington Books.
- Galtung, J. (1996). *Peace by Peaceful Means: Peace and Conflict, Development and Civilization*. Sage Publications.
- Guterres, A. (2021, November 9). *Without Full Inclusion and Equality, Peace is a Job Half Done*. United Nations. Retrieved from <https://press.un.org/en/2021/sgsm21013.doc.htm>
- International Dialogue on Peacebuilding and Statebuilding. (2011). *The New Deal for Engagement in Fragile States: Aid and Development Effectiveness in Fragile Situations*. OECD. Retrieved from [https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/INCAF\(2011\)4/en/pdf](https://one.oecd.org/document/DCD/DAC/INCAF(2011)4/en/pdf)

- Kanchanapan, A. (2020). *Theory and Methodology of Cultural Research: Breaking through Frameworks and the Pitfalls of Dichotomous Thinking* (3rd ed.). Sayam Panya.
- Mizzi, R. C., et al. (2023). Marginalized Voices and the Good Friday Agreement: Inclusion and the Northern Ireland Peace Process. Treatises and Documents. *Journal of Ethnic Studies / Razprave in Gradivo*, 90, 127–143. Retrieved from <https://doi.org/10.2478/tdjes-2023-0009>
- O'Reilly, M. (2015, October). *Why Women? Inclusive Security and Peaceful Societies*. Inclusive Security. Retrieved from <https://www.inclusivesecurity.org/wp-content/uploads/2015/10/Why-Women-Brief-10.12.15.pdf>
- Peace Survey Network. (2023). *Public Opinion Survey on the Peace Process in Thailand's Southern Border Provinces* (7th survey). Institute for Peace Studies, Prince of Songkla University.
- Schirch, L. (2013). *Conflict Assessment and Peacebuilding Planning: Toward a Participatory Approach to Human Security*. Kumarian Press.
- World Bank. (2011). *World Development Report 2011: Conflict, Security, and Development*. World Bank. Retrieved from <https://documents.worldbank.org/en/publication/documents-reports/documentdetail/966731468161352341/world-development-report-2011-conflict-security-and-development>